

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ πρόκτος Κ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΒΟΡΕΑΣ

ὑπό

Γ. Θ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

1. Ο ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Μαθητής τοῦ Θεοφίλου Βορέα επὶ ἐπταετίαν καὶ συνεργάτης ἐπειτα
ἐπὶ πενταετίαν ἐν τῷ Ψυχολογικῷ Ἑργαστηρῷ τοῦ Πανεπιστημίου
'Αμηνῶν χαίρω εἰς ὑπερβολήν, διότι μοὶ παρέχεται ἡ εὐκαιρία νὰ σκια-
γραφήσω ἐνταῦθα τὸν πένταετὸν τοῦτον τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς δια-
νοῆστος καὶ ἐκφράσω τὸν θαυμασμόν μου καὶ τὴν βαθεῖάν μου
εὐγνωμοσύνην πρὸς τὸν προσφιλέστατον Διδάσκαλον, οὗτονος δὲ βίος
καὶ τὸ ἔργον θὰ παραμενώσιν ἐς ἀεὶ παράδειγμα πρὸς μίμησιν καὶ
κηπνευσιν καὶ φρονηματισμὸν καὶ ἀνάτασιν ψυχικὴν τῶν Ἑλλήνων,
ἴδιατα ἐκείνων, οἵτινες τὸν θειότατον τῶν ἐν εἰρήνῃ ἀγώνων ἔθηκαν
ὑπέρτατον αὐτῶν σκοπόν.

"Ο Θεοφίλος Βορέας, ἐγεννήθη ἐν Ἀμαρουσίῳ, τῷ προαστίῳ τῶν
Ἀθηνῶν, τῇ 16ῃ Δεκεμβρίου 1873. "Ο πατὴρ αὐτοῦ Γεώργιος Βορέας
εἶλε τὸ γένος ἐξ Ἀργούς, ἢ δὲ μήτηρ Φανή ἐξ Ἀμαρουσίου κατα-
γοιμένη ἦτο θυγάτηρ τοῦ Ἰωάννου Μπούρδη, ἀγωνιστοῦ, δστις καὶ ἐν
τῇ Ἀκροπόλει καὶ ἀλλαχοῦ ἐπολέμησε καὶ ἄλλως μετέσχε τοῦ ὑπὲρ
τῆς ἑλευθερίας μεγάλου ἀγῶνος (¹).

Τὰ στοιχειώδη μαθήματα διήκουσεν δὲ Βορέας ἐν τῇ γενετείᾳ,
συνεπλήρωσε δὲ τὰς ἐγκυρίους σπουδὰς ἐν τῇ Ριζαρείῳ Σχολῇ. "Ἐν
τῇ Σχολῇ ταύτῃ, ᾧτις ἐξέιθειρε πλείστους τῶν ἀνδρῶν τῆς νεωτέρας
Ἑλλάδος τῶν διαπρεψάντων ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ τῇ παιδείᾳ, ἥκμαζε
δὲ τότε εἴπερ ποτὲ ὑπὸ διευθυντὴν τὸν δειμνηστὸν Ἰωάννην Ἀργυ-
ριάδην, πᾶσαν ἀνεσιν ἔχων κατέθηκεν δὲ Βορέας τὰς εὐρείας βάσεις
τῶν ἐπειτα σπουδῶν του. Τῶν Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων συγγραφέων
ἡ μελέτη ὑπῆρξε δι' αὐτὸν ἐνταῦθα τὸ πρῶτον ἀσχόλημα. "Ἐπειτα ἡ
περὶ τὰς γλώσσας τὰς νεωτέρας καὶ τὰς φιλολογίας διατριβή. "Άλλ' οὐχὶ
δλιγότερος ἦτο δὲ ἐρως αὐτοῦ πρὸς τὰ φυσικὰ καὶ τὰ μαθηματικά.

(¹) Πρβλ. Θεοφίλου Βορέα, Ἐπιτύμβια ἐπιγράμματα, ἐν Ἀναλέκτοις, 1,
1987, σελ. 821.

‘Ο πρὸς τὰ μαθήματα ταῦτα ἔρως ἥγανε μάλιστα αὐτὸν μετὰ τὸ πέρας τῶν ἐν τῇ Ριζαρείῳ Σχολῇ σπουδῶν εἰς τὸ Ἀστεροσκοπεῖον Ἀθηνῶν, διόπου διωρίσθη πρῶτος βιοηθὸς τοῦ ἀειψιασμοῦ Δημητρίου Αλγινίτου καὶ μετὰ μεγάλου ἐνθουσιασμοῦ κατήρχεται μετ’ ἐκείνου τὸν νέον μετεωρολογικὸν σταθμὸν τοῦ Ιδρύματος καὶ ἀφιερώθη εἰς τὴν διεξαγορὴν τῶν ἀνατεθεισῶν εἰς αὐτὸν μετεωρολογικῶν καὶ ἄλλων παρατηρήσεων.

‘Αλλὰ δὲν ἔμελλεν διὸ Βορέας νὰ παραμείνῃ ἐν τῇ θέσει ταύτῃ. ‘Αλλα σκέψεις περὶ τοῦ μέλλοντος καὶ φίλων ἀνδρῶν προτροπαί, μάλιστα δὲ τοῦ τότε Μητροπολίτου Ἀθηνῶν Γερμανοῦ Καλλιγᾶ, ἔπειταν αὐτὸν νὰ καταλάπῃ τὰ μαθηματικὰ καὶ τὴν ἀστρονομίαν καὶ νὰ ἔγγραφῇ εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολήν, ἵνα δυνηθῇ εὑκολώτερον νὰ μετιεῖται εἰς Γερμανίαν καὶ συμπληρώσῃ τὰς μελέτεις αὐτοῦ. ‘Αλλὰ τὰ θεολογικὰ μαθήματα ἥσαν εἰς αὐτὸν γνῶριμα ἐκ τῆς Ριζαρείου Σχολῆς δικού ἐδίδισαν αὐτοὶ οἱ καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου. Μόνον δὲ Ἐβραϊκὴ γλῶσσαι καὶ δὲ Ἐρμηνεία τῆς II. Λ., ήτις ἐνέκλειε τοῦ ἀγνόστου τὰ μαθήματα καὶ ἔφερεν αὐτὸν εἰς τὸν ίδιον καὶ τοὺς κόσμους τῆς Ἀνατολῆς, προσεβλκυσαν τὴν προσοχήν του. ‘Ο Max Müller, δὲ Romani καὶ οἱ ὄλλοι μεγάλοι ἀσιανολόγοι τῶν τότε χρόνων, ἐγένοντο ἐνταῦθαι οἱ διδάσκαλοι αὐτοῦ. ‘Ἐνθυμοῦνται δὲ πάντες οἱ σύγχρονοι φοιτηταὶ τοὺς θριάμβους, οὓς κατῆγεν διὸ Βορέας τότε εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολήν τὰ φροντιστήρια.

Πολὺ μᾶλλον ἐφοίτει διὸ Βορέας εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολήν. ‘Ἐν τῇ Σχολῇ ταύτῃ, διπλῶς δὲ ίδιος λέγεται, «πλειᾶς τότε ἐπικριτῶν διδασκάλων, δὲ Κόντος, δὲ Σεμιτέλος, δὲ Πανταζίδης, δὲ Γ. Χατζιδάκης, δὲ Βάσης, δὲ Πολίτης, δὲ Λάμπρος, δὲ Καρολίδης καὶ ὄλλοι τοῦ Ἀστροπέτου καὶ τοῦ Φιλέππου Ἰωάννου ἀξιούχοι προεβίβαζον τὴν Ἑλληνικὴν ἐπιστήμην καὶ εἰσῆγον τοὺς “Ἐλληνας εἰς τὸ Πανθεόν τῆς ἀρχαίας σοφίας καὶ ἐπεδεικνυον εἰς ἐνθουσιῶσαν νεότητα τὸ ἀνέοπτερον φῶς τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ προέβαλλον εἰς μήμησιν τὰ θεατέσσι παραδείγματα τῆς πατρῷας ἀρετῆς καὶ παρεσκεύαζον καὶ ἐβέπειπον εἰς πᾶσαν γωνίαν Ἑλληνικὴν τῆς ἐθνικῆς ἀγωγῆς καὶ τῶν ἐθνικῶν ἰδεωδῶν μεγαλογγόμονας ἀποστόλους. ‘Ο Κόντος ἐξῆγγελλε τότε εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰς γλωσσικὰς παρατηρήσεις του καὶ τοῦ Κοραῆ καὶ τῶν ὄλλων μεγάλων διδασκάλων τοῦ Γένους συνεχίζων τὰ διδύγματα συνίστα τὴν ὁρθὴν χρῆσιν τοῦ νεωτέρου ἐπιστημονικοῦ ἥμιτον λόγου. ‘Ο Χατζιδάκης εἰσηγεῖτο τὴν ἀκριβεστέραν μελέτην τῶν νεωτέρων γλωσσικῶν ἴδιωμάτων καὶ ὑπεδεικνυει κανόνας περὶ τῆς γραμματικῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης. ‘Άλλος ὅχι μόνον δὲ Φιλοσοφικὴ Σχολή, ἀλλὰ σύνολον τὸ Πανεπιστήμιον ἦτο καὶ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, ὅπερες

νησίδες από τῆς συστάσεως αὐτοῦ καὶ θὰ εἶναι διὰ παντὸς τοῦ χρόνου, ἀληθὲς τελεστήριον τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἔθνικῆς συνειδήσεως. Ἐν πάσαις ταῖς Σχολαῖς αὐτοῦ σοφοὶ καὶ μεγαλόφρονες ἀνδρες δχι μόνον διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς διδασκαλίας κατηύγαξον τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ καὶ μετηρούσιν τὸ φρόνημα τῆς πανεπιστημιακῆς νεότητος καὶ πατηύθυνον αὐτὴν εἰς τὰ μεγάλα ίδεώδη τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Καὶ συνέτριξε σύμπαν τὸ Ἑλληνικὸν τὴν ὅλην ἐνέργειαν πρὸς τὰ ὑψηλὰ διδάγματα τῆς Ἑλληνικῆς ἐκείνης ἐστίας. Η χρηστὴ Ἑλληνικὴ οἰκογένεια πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος γενναῖα κατέβαλλε τὰ πρῶτα σπέρματα τῶν ἀρετῶν ἀνθρωπειώδης παιδεία τῶν πατρίων ἐμφροδουμένη ίδαικῶν καὶ πρὸς τὰ παραδείγματα τῶν προηγμένων λαῶν ἀποβλέπουσα ἐμδριφθεῖν ἀνθρώπους ἔχοντας τὰ ἀπαραίτητα κοινωνικὰ ἐφόδια· ή μέση παιδεία τὸ ἔργον ἐκείνης συμπληροῦσα ἔχαλκευς χαρακτῆρας καὶ παρετείμαζε κατὰ τὸ προσῆκον τοὺς μέλλοντας ἐπιστήμονας· διθύραμβοι ἀντίχρουν πανταχοῦ μετέρι τῶν μεγάλων ίδεων, πρὸς οὓς ὥφειλε νὰ τελεῖ τὸ Ἑλλνος αἱ σεμναὶ Μοῦσαι τοῦ νέου Ἑλληνικοῦ Παραγνασοῦ, εἰς οὓς ἐνεργύφατο ὁ Ἑλληνισμός, ἥλεκτριζον καὶ ἐδόνονταν τὴν ἔθνικὴν ψυχήν. Τὸ θέατρον συνέτεινεν εἰς τὸν αὐτὸν ὑψηλὸν σπορόν, ὥστα τὸ δὲ οὐλαῖ τέχνη, οἵτις εἰς τὰ δημιουργήματά της τὴν ίδεαν μόνην ἀπετίνεινε τοῦ καλοῦ, οὐδαμῶς ἀφισταμένη τῆς γνώμης τοῦ Πλάτωνος, καὶ τὸν ἀπὸ τῶν παντοῖων ἀκουσμάτων καὶ θεαμάτων τὸ ἀγαθὸν μόνον καὶ τὸ καλὸν πρέπει νὰ ἐκπορεύηται «ἄσπερος αὔρα φέροντας ἀπὸ χρησιῶν τόπων ὑγειαν». Οὕτω δὲ ἡ Ἑλλὰς ὅλη, συνεχίζουσα τὴν πρώτην δομήν, μετ' οὓς ἦρχετο τοῦ ἔργου τῆς ἀνασυτάξεως, καὶ ἀκραδυντὸν πίστιν ἔχουσα ἐπὶ τὸ μέλλον συνετέλει δμοθύμιος εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ νέου βίου καὶ παρεσκευάζετο κατὰ μικρὸν εἰς τοὺς καλλινήκους ἀγῶνας, οἵτινες, ὅτε ἥλθε τοῦ χρόνου τὸ πλήρωμα, ὅποιοι μεγαλεπήβολον ἔμπνευσιν καὶ μεγαλοπράγμονα ἥγεσίαν ἐδόξασαν αὐτὴν καὶ ἥλενθέρωσαν μέγα μέρος τῆς Ἑλληνικῆς πατρίδος.

Ἐντὸς τοιούτου περιβάλλοντος, ἐν τῇ μετὰ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων ἀναστροφῇ, ἐγγόρισεν ἀκριβέστερον τοὺς θησαυροὺς τῶν ἀρχαίων φιλολογιῶν, τὸ ὑπέροχον καλλος καὶ τὸ ἥμικόν ὕψος τῆς Ἑλληνικῆς ποιήσεως καὶ τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης καθόλου, τὴν δαιμονίαν δημιουργίαν τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, τὰλλα προϊόντα τῆς Ἑλληνικῆς διανοίας, τὸν πλοῦτον καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὴν χάριν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ ἔθναμασε τοῦ ἀρχαίου βίου τὴν αἴγλην καὶ τὸ μεγαλεῖον. Πρὸς δὲ τούτοις ἔμιαθε νὰ τιμᾷ καὶ ἀξίαν τὴν νέαν ἡμῶν λογοτεχνίαν καὶ πάσας τὰς ἀξιολόγους μορφὰς τῆς νέας ἡμῶν γλώσσης, ἀπὸ τῆς ἀκρι-

βελας καὶ τῆς λειότητος καὶ τῆς μεγαλοπρεπείας τοῦ ανατηρούμενου
ἐπιστημονικοῦ λόγου μέχρι τῆς ἀφελείας καὶ τῆς κομψότητος καὶ τῆς
χάριτος τῆς δημοτικῆς Μούσης. Πρὸ πάντων δικιώς ἐντὸς τοῦ περι-
βάλλοντος ἔκεινου γῆσθανθη ἐντονώτατα τὰ φύγη τοῦ ἐθνικοῦ ἐνθου-
σιασμοῦ καὶ ὀνειροπόλησε νέαν Ἑλλάδα προκάτιουσαν καὶ ἀμυλω-
μένην ἐν τῷ παγκοσμίῳ σταδίῳ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης καὶ τῆς
κοινωνικῆς δρεπῆς καὶ μετέπειτα τὸ φύγη τοῦ ἐθνικοῦ ἐνθου-
σιασμοῦ προκάτιουσαν ἀπένειμε τιμὴν εἰς πάντας ἔκεινους, διποτὲ καθ' οἰονδήποτε
τρόπον συνετέλοιμν τότε εἰς τὴν ἀνέγραψιν τοῦ οἰκοδομητήριατος τοῦ
νέου Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ⁽¹⁾.

Τῷ 1894, εῦθὺς μετὰ τὸ πέρας τῆς φιλοτείχου, ἔλαβεν ὁ Βορέας
τὸ πτυχίον τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς, τὸ δ' ἐπόμενον έπεις ἀνεγόρησεν
εἰς Τεφερίναν.

Ἡ Τεφερίνα ἦτο ἡ χώρα τῶν ὀνειρῶν τοῦ. Ἐν Αιρίᾳ, δημο-
φίσιος ἐπικούριος, τὰ Ἑλληνικὰ καὶ τὰ φωματικὰ γνώμησεν, ἐδίδασκον
ὁ Ribbeck καὶ ὁ Lipsius καὶ ὁ Wiedemann, τὴν δὲ φιλοσοφίαν ὁ
πολὺς Γουλιέλμος Wundt καὶ ὁ Heimsohn καὶ ὁ Volkelt, ἄλλοι δὲ
συφολ τὴν ιστορίαν καὶ τὴν γεωγραφίαν καὶ ἄλλας ἐπιστήματα. Ἐν τῇ
χορείᾳ τῶν ἀνδρῶν τούτων συνετέλεσεν ὁ Βορέας τὰς μελέτας αὐτοῦ,
ἴγενετο δ' ἐνθερμιός μισθώτης τοῦ Wundt. Ἐκεῖνος ὑπῆρξεν δὲ κατ'
ἔξοχὴν διδάσκαλος αὐτοῦ. Καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς αὐτοῦ διαμονῆς
του ἤκουεσεν ὁ Βορέας πάντα τὰ ὑπ' ἐκείνου διδασκόμενα μιθῆματα,
εἰργάσθη δὲ ἐν τῷ Ψυχολογικῷ Ἐργαστηρίῳ αὐτοῦ καὶ κατὰ τὸ
πρότυπον τοῦ Ἐργαστηρίου ἐκείνου ὑδωρεύει πάντα τοῦ ἡμετέρου
Πανεπιστημίου τὸ Ἐργαστήριον. Παρὰ τῷ Heimsohn καὶ ἄλλαι ἤκουεν
φιλοσοφικὰ μιθῆματα καὶ πρὸ πάντων ιστορίαν τῆς φιλοσοφίας, παρὰ
δὲ τῷ Volkelt Λασθητικήν, παρηκολούθησε δὲ καὶ τὰ διδάγματα
ἄλλων μεγάλων διδασκαλῶν ἐν ἄλλοις Πανεπιστημίοις τῆς Γερμανίας,
μετέσχε δ' εὐδοκιμώτατα τῶν φιλοσοφικῶν ἥρωνταις αὐτῶν.

Τῷ 1898 ὑπέβαλεν εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τῆς Αιρίᾳ τὴν
διδακτορικὴν διατριβήν του «Heyl τοῦ δημιουργοῦ ἢν τῇ φιλοσοφίᾳ
τοῦ Ηλάιωρος» (Das wolthildende Prinzip in der platonischen
Philosophie) καὶ ὑπέστη τὴν προφορικὴν δοκιμασίαν, τῷ δὲ 1899
ἔλαβε τὸ διδακτορικόν του πτυχίον.

*

Ἡ δὴ αὕτη τῶν σπουδῶν περίοδος ὑπῆρξε διὰ τὸν Βορέαν τὸ
στάδιον ἀριστεῖται καὶ θριάμβων. Ἡράστευσεν ἐν τῷ Λημοτικῷ σχο-

(1) Πρακτ. Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 4, 1929, σελ. 184 κ. 65.

λείφ, ἐν τῷ Ἑλληνικῷ σχολείῳ, ἐν τῇ Ριζαρείῳ Σχολῇ, ὅπου καὶ εἰσῆλθε πρωτεύσας ἐν διαγωνισμῷ καὶ διέπρεψε καὶ ἐθαυμάσθη, ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ, ἐν ᾧ καὶ ὑποτροφίας ἔτυχεν ἐν διαγωνισμῷ ἀριστεύσας, ἔλαβε δὲ ὑποτροφίαν τοῦ Κράτους κατόπιν διαγωνισμοῦ, ἵνα συνεχίσῃ τὰς ἐν Γερμανίᾳ σπουδάς, ἥρθε στευσε δὲ ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ κατὰ τὰς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Λιρίας ἔξετάσεις.

Αἱ δὲ ἀριστεῖαι αὗται καὶ εὐνοίας τῶν διδασκάλων πολλὰς καὶ φρίλιας εὔθινς ἔξι ἀρχῆς παρεσκεύασαν εἰς αὐτὸν. Μετ' εὐλαβείας καὶ εὐγνωμοσύνης ἄκρις ἀναφέρει δὲ Βορέας τὸν πρῶτον αὐτοῦ διδάσκαλον, τὸν ἀνθίδιμον Κωνσταντίνον Κοτζιᾶν, ἀνδρα κατὰ πάντα ἀριστον, καὶ τὸν ἀδεκτρὸν αὐτοῦ Γεώργιον Κοτζιᾶν καὶ τοὺς ἄλλους συμπολίτας αὐτοῦ, ὃσοι μετὰ πατρικῆς στοργῆς καὶ εἰς τὰ πρῶτα βήματα παρηκολούθησαν αὐτὸν καὶ παρεσκεύασαν τὸ ἐπιστημονικὸν αὐτοῦ στάδιον καὶ ἔπειτα ἐγένοντο δι' αὐτὸν ἀγαθοὶ παραστάται. Μετ' Ἰσης δὲ στοργῆς μνήμονεύει τοὺς ἐν τῇ Ριζαρείῳ Σχολῇ καθηγητάς, τὸν διευθυντὴν Ἱωάννην Ἀργυριάδην καὶ τὸν Θεοδόσιον Βενιζέλον καὶ τὸν Κωνσταντίνον Ζησίου καὶ τὸν Βασίλειον Σχινᾶν καὶ τὸν Ἱωάννην Μεσολωρᾶν καὶ τὸν Ἀναστάσιον Δ. Κυριακὸν καὶ τοὺς ἄλλους, ὃσοι διὰ τῶν μυρίων ἐπαίνων, δι' ὧν περιέβαλλον αὐτόν, ἐνίσχυον ἐν τῇ πνευματικῇ σταδιοδρομίᾳ⁽¹⁾.

Καὶ τοῦ Μητροπολίτου δὲ Γερμανοῦ Καλλιγᾶ καὶ τοῦ Ἀιθανασίου Εὐταξίου καὶ τοῦ Ἀγγέλου Βλάχου καὶ ἄλλων πολλῶν τὴν πολύτιμον φρίλιαν διὰ τῶν ἀριστειῶν αὐτοῦ προσείλκυσεν δὲ Βορέας. Ζωηφοτάτην ἔχει ἐν τῇ μνήμῃ τὴν στιγμήν, καθ' ἣν δὲ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν Γερμανὸς Καλλιγᾶς εἰς τὰς ἀπολυτηρίους ἔξετάσεις τῆς Ριζαρείου Σχολῆς θαυμάσας αὐτὸν καὶ ἄλλως ἐτίητε, συνέστησε δὲ χάριν αὐτοῦ τότε βραβεῖον ἐκ 500 δραχμῶν, ὅπερ ἔμελλον νὰ λαμβάνωσι καὶ οἱ ἔπειτα κατὰ τὰς ἀπολυτηρίους ἔξετάσεις ἀριστεύοντες τρόφιμοι τῆς Σχολῆς. Καὶ τὸν ἀείμνηστον Ἀιθανάσιον Εὐταξίαν κατὰ τὰς ἴδιας ἔξετάσεις ἐγνώρισεν δὲ Βορέας. Τὸν δὲ Ἀγγελον Βλάχον ὑπουργὸν τῆς Ηαιδείας ἐγνώρισε τὸ πρῶτον μετὰ τὸ πέρας τῶν θεολογικῶν σπουδῶν, ὅτε ἐν τῷ προκτρυχίστι διαγωνισμῷ, ἀποχωρησάντων πάντων τῶν ἄλλων ὑποψηφίων, ἔλαβεν ἀκοντί, ὃς ἐλέχθη, τὴν ὑποτροφίαν, δι' ἣς ἔμελλε νὰ σπουδάσῃ ἐν Γερμανίᾳ.

Ἐκ τῶν ἐν τῷ ἡμετέρῳ Πανεπιστημίῳ καθηγητῶν, ὡν ἦκουσε, τοῦ Κωνσταντίνου Κόντου μάλιστα γεραιόρει δὲ Βορέας τὴν μνήμην,

⁽¹⁾ Παράβαλε δισα περὶ τῶν διδασκάλων του ἐκείνων εἶπεν δὲ Βορέας ἐν Ἐβδομητηριακετηρίδι Ριζαρείου Σχολῆς, 1920.—Ἀνάλεκτα, 2, 1989, σελ. 177.

τοῦ ἐπικρανεστάτου φιλολόγου, οὗτος ἔμαυμασε τὴν εὐρυμάθειαν καὶ τὴν ἀγχίνοιαν καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν μέθοδον, ἕτι δὲ τοῦ Σπυρίδωνος Βάση, φιλολόγου κρατίστου καὶ χρηστοτάτου ἀνδρός, καὶ τοῦ Σπυρίδωνος Λάμπρου καὶ τοῦ ἀοιδίμου Μαργαρίτου Εὐαγγελίδου. Καὶ τῶν ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ διδασκάλων αὐτοῦ τιμῆς τὴν μνήμην, μᾶλιστι δὲ τοῦ Ζήκου Ρώση καὶ τοῦ Ἐμμανουὴλ Ζολώτα καὶ τοῦ Παναγιώτου Παυλίδου, δστις ἔνθυμος θαυμαστῆς αὐτοῦ γενόμενος, ἐπειδὴ ὑπέθεντος καὶ προέβλεπε τὸ τέλος τοῦ βίου, συνέστησεν εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν νὰ προτείνῃ τὸν Βορέαν καθηγητὴν τῶν μαθημάτων του εὐθὺς μετὰ τὸ πέριας τῶν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ σπουδῶν του.

Μετ' αὐτούς δ' εὐλαβεῖναις μναμιμνήσκεται καὶ τῶν ἐν Γερμανίᾳ διδασκάλων του δ' Βορέας, μᾶλιστα δὲ τοῦ Wundt καὶ τοῦ Heinze καὶ τοῦ Volkelt, οἵτινες καὶ δι' ἔξαιρέτου φιλίας περιέβαλον αὐτὸν καὶ στάδιον ἐπιστημονικὸν ὑπέλησαν νὰ παρασκευάσωσιν εἰς αὐτὸν ἥντι Πανεπιστημίῳ τῆς Αιγαίας.

Τοῦ διδακτικοῦ ἔργου ἥρξετο δ' Βορέας ὡς ὑφιγγιτῆς ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ, εὐθὺς ὡς ἐπέστρεψεν ἐκ Ι'ερουσαλήμ, τῷ 1899. Καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν πεισθεὶς εἰς τὸν Ἀθανάτιον Εὐταξίαν, δστις ὑπουργὸς ὃν τῆς Ηαιδείας ἥμελεν εὐθὺς τότε νὰ διορίσῃ αὐτὸν καθηγητὴν τῆς Σχολῆς ταύτης. 'Ἄλλα μετ'" οὐ πολὺ ἀφιστώθη πάλιν εἰς τὰς φιλοσοφικὰς του μελέτας. Τῷ 1900 διαφέρει διευθυντῆς του ἐν Πελοποννήσῳ Διδασκαλεῖου, ὅπερ διηνέθη μετὰ πλέον. Τῷ 1905 μετετέθη εἰς τὸ Μαραύσλειον Διδασκαλεῖον, ὃτου ἐδίδαξε τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα μέχρι τοῦ 1912, διε διαφέρει διευθυντῆς τῆς φιλοσοφίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν, ἔνθα μέχρι σήμερον μασταγωγεῖ εἰς τὰ ἄδυτα τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς φιλοσοφίας τὴν Ἑλλαγνήν νεότητα, τοὺς φοιτητὰς τῆς Φιλοσοφικῆς καὶ τῆς Θεολογικῆς καὶ τῆς Νομικῆς Σχολῆς καὶ δσοι ἄλλοι καταλύζοντες τὴν αἴθουσαν τῆς διδασκαλίας του ἀντλοῦσι παρ' αὐτοῦ τὴν φιλοσοφικὴν γνῶσιν.

*

Παραλλήλως πρὸς τὰς μελέτας ἔχόργησε καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ καὶ συγγραφικὴ δρᾶσις τοῦ Θεοφίλου Βορέα. Ταύτης δὲ τῆς δράσεως τηλαιγὲς πρόσωπον ἐτέθη ἡ πρώτη διατριβὴ αὐτοῦ «Ἡρὸς τοῦ δημιουργοῦ ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ Πλάτωνος», ἦν ὑπέβαλεν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Αιγαίας ὡς διδακτορικήν. Τίνα θέσιν κατέχουσιν αἱ ἰδέαι ἐν τῇ πλατωνικῇ φιλοσοφίᾳ; Τίς δὲ ἡ σχέσις αὐτῶν πρὸς τὸν Θεόν; Τὸ πρόβλημα τοῦτο ἐγένετο ὑποκείμενον ἔξετάσιος καὶ ἀμφισβητήσεων πολλῶν ἐκ χρόνου παλαιοτάτου. Δύο δὲ εἶναι ἐν αὐτῷ αἱ ἐπικρατέστεραι

γνῶμαι. Κατὰ τὴν πρώτην δὲ Πλάτων δέχεται ότιδεν ὡς ἀρχὴν κινοῦσαν τὸ πᾶν, αἱ δὲ ἵδεαι εἶναι ἢ νοήματα τοῦ θεοῦ ἢ ἀπλὰ παραδείγματα, καθ' ἃ δὲ θεός δημιουργεῖ τὰ αἰσθητά. Κατὰ δὲ τὴν δευτέραν ἐκδοχήν, ἥτις πολλοὺς ἔχει καὶ νῦν θιασώτας, ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ Πλάτωνος αἱ ἵδεαι εἶναι ἢ δημιουργὸς ἀρχῆ, ἀνωτάτη δὲ πασῶν τῶν ἴδεῶν εἶναι τοῦ ἀγαθοῦ, δὲ θεός συμπίπτει πρὸς τὴν ἴδεαν ταύτην. Καὶ μπερεμέχησε τῆς δευτέρας ταύτης ἐκδοχῆς ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις κατ' ἔξοχὴν δὲ Zeller, δὲ ἐπιφανέστερος τῶν ἐρευνητῶν τῆς θιασίας τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ματιές καὶ ἐσπούδασεν εἴπερ τις καὶ ὅλος νὰ κατοχυρώσῃ αὐτήν.

Τὴν γνῶμην ταύτην τοῦ Zeller ἔξιτησε νὰ ἀναιρέσῃ δὲ Βορέας ἐν τῇ εἰλημένῃ διατριβῇ διατριβῇ καὶ δεῖξῃ δὲι αἱ ἵδεαι ἐκ τῶν γενικῶν ἴννοιῶν προελθοῦσαι δὲν εἶναι ἀρχαὶ δημιουργικαὶ, ἀλλὰ μόνον παραδείγματα, πρὸς τὰ δποῖα δὲ θεός καὶ οἱ ἀνθρώποι ἀποβλέποντες δημιουργοῦσι τὰ δύντα τοῦ κόσμου, καὶ ἡμῖκαὶ ἀρχαὶ, καθ' ἃς ὁ φελλουσιν οἱ ἀνθρώποι νὰ ρυθμίζοσι τὸν βίον.

Καὶ μεγίστων ἡ διατριβὴ αὕτη ἔτυχεν ἔγκωμίων ἐν Γερμανίᾳ. Ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Λιψίας μετὰ εἰσήγησιν τῶν καθηγητῶν Hoenzo καὶ Wundt ἐπήγνεσεν αὐτὴν καὶ ἐνέκρινεν, δὲ δὲν Βερολίνῳ καθηγήτης Döring καὶ ὁ Gomperz ἐν Βιέννῃ ἔγραψαν εὑμενεστάτας περὶ αὐτῆς κρίσεις. «Ο Döring ἀναλύων τὴν διατριβὴν ταύτην ἐξῆρε τὴν ἐπιστημονικὴν ἀκρίβειαν καὶ τὴν δεξύροιαν τοῦ συγγραφέως καὶ τὸ αὐστηρῶς ἐπιστημονικὸν πνεῦμα (Unter voller Anerkennung der Gründlichkeit, des Scharfsinns und des wissenschaftlichen Ernstes, womit der Verfasser seine Sache führt etc.), ἐπειράθη δὲ νὰ δεῖξῃ δὲι ἀμφότεραι αἱ ἐκδοχαὶ, ἢ τε τοῦ Zeller καὶ ἡ τοῦ Βορέα, εἴται δρῦμα (so ergibt sich, dass beide Teile Recht haben; Plato hat beides gelehrt), ἀναφέρονται δὲ μόνον εἰς δύο διαφόρους περιόδους τῆς τοῦ Πλάτωνος φιλοσοφίας⁽¹⁾.

Ἐπαίνων πολλῶν ἀξίαν ἔκρινε τὴν διατριβὴν ταύτην καὶ δὲ H. Gomperz, δὲ διαπρεπὴς φιλόσοφος τῆς Βιέννης, ἐν κρίσει, ἥτις τῷ 1903 κατεχωρίσθη ἐν τῷ περιοδικῷ Zeller-Stein Archiv f. Geschichte d. Philosophie. «Ο συγγραφεύς», εἶτεν, «εἶναι πολλοῦ ἀξιος, διότι τὰ δυσχελῆ ζητήματα, περὶ ὧν ἡ πραγματεία ταύτη δὲ λόγος, δέκειται καὶ ἀπροκαταλήπτιως ἐξῆγασε καὶ δι' εὐπροοδέκτου ἀνθρώπους παραθέσεως χωρίων εὐχερεστέρων κατέστησε τὴν λύσιν αὐτῶν. Καὶ πρῶτον μὲν περὶ τῶν ἴδεῶν τοῦ Πλάτωνος λόγον ποιούμενος ὑποστηρίζει τὸν χωρισμὸν αὐτῶν

(1) Wochenschrift f. Klass. Philologie, 1899, N° 49, σελ. 1880 κ. ἕξ.

διὰ πλατωνικῶν χωρίων ἀποδεικτικῶν (σελ. 15 κ. ἔξ.). Μετὰ δὲ τοῦτο πολεμεῖ τῇ κρατούσῃ γνώμῃ, καθ' ἥν δὲ Πλάτων τὰς ἰδέας ἐν τῷ Σοφιστῇ μάλιστα δημιουργικὰ αἴτια ὑπολαμβάνει (σελ. 19 κ. ἔξ.). Καὶ τοῦτο πρέπει πάντως νὰ συνομολογήσωμεν αὐτῷ, διὶ δὲν τῷ Σοφιστῇ ὅρος «δύναμις» οὐχὶ ἐνέργειαν ἀλλ᾽ ἕκανότητα δηλοῖ, ὡς παρὰ τῷ Ἀριστοτέλει (σελ. 20). Καὶ ἐν οἷς δὲ λέγει δὲ Βορέας περὶ τοῦ «παντελῶς δυτος», διὶ δὲν νοεῖ διὰ τούτου δὲ Πλάτων τὸ σύνολον τῶν ἰδεῶν, ἐνδέχεται νὰ ἔχῃ δίκαιον. Εἶναι δὲν ἐνταῦθα πάντως λόγου ἀξία καὶ ἡ παρατήρησις αὐτοῦ, καθ' ἥν ἡ ἐν τῷ Σοφιστῇ ἐλεγχομένη θεωρία τῶν «εἰδῶν φίλων» θαυμασιόν δύσον συμφωνεῖ πρὸς τὴν ἐν τῷ Τίμαιῳ διότι ἐκ τῆς ἀποδείξεως ταύτης προκύπτει τὸ ζήτημα, μήπως δὲ Σοφιστῆς ἐγράψῃ μετὰ τὸν Τίμαιον, ὡς ὑπέλαβεν ἦδη δὲ Wildauer. «Ωσαύτως φαίνεται μοι διὶ κατώφθισεν δὲ Βορέας νὰ ἀποδείξῃ» (σελ. 42), διὶ ἡ ἐν τῷ Φιλήβῳ «αἰτία» δὲν εἶναι αἱ ἰδέαι, ἀλλ' δὲ ἐν τῷ Τίμαιῳ δημιουργός. Εἶναι δὲ πρὸς τούτοις ἀξιοί πολλῆς ἐπιστάσεως καὶ οἱ τρεῖς ἄλλοι παρὰ τῷ Βορέᾳ ταυτισμοὶ (ἀπειρον = ὕλη, πέρας = ἰδέαι, συμμαγόμενον = τὰ ἐπὶ μέρους δυτα, σελ. 48). «Ἐπειτα διὸ λοχνοῦ ἐπιχειρημάτων ἀποκρύψει δὲ Βορέας τὴν καὶ νῦν ἔιι ἀσπασιὴν ἐκδοχὴν τοῦ δημιουργοῦ τοῦ Τίμαιον ὡς δλῶς μυθικοῦ. Συνάγει δὲ δὲ Βορέας τὸ πόρισμα τοῦ πρώτου τούτου τῆς ἐρεύνης αὐτοῦ μέρους ὡς ἔξῆς» (σελ. 53). «Ἄν ἰδέαι οὗτοί ἐν τῷ Σοφιστῇ οὖτοί ἐν τῷ Φαίδωνι οὗτοί ἐν τῷ Φιλήβῳ οὗτοί ἐν τῷ Τίμαιῳ εἶναι ἀρχαὶ δημιουργικαὶ, ἀλλὰ πανταχοῦ εἶναι παραδειγματικαὶ καὶ τελικαὶ τῶν γνωμένων αἰτίαι. Ἐν πᾶσι τούτοις τοῖς διαλόγοις εἴρησθαι τῶν φυσικῶν δυτῶν ἀμέσως μὲν τὴν φύσιν (ψυχὴ τοῦ κόσμου, ἀστέρες), δημιουργόν, ἐμμέσως δὲ ὑπερκόσμιον τίταν φρόντησιν». «Ὑπὲρ τῆς ἐκδοχῆς τοῦ συγγραφέως μαρτυροῦσι χωρία τοῦ Πλάτωνος παρατιθέμενα, ἐν οἷς ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέα ἀνευ ἐπιφυλάξεως συγκαταλέγεται εἰς τὰς λοιπὰς ἰδέας καὶ διφέλλομεν νὰ συμφωνήσωμεν πρὸς τὸν Βορέαν, διὶ τῆς δλῆς τοῦ Πλάτωνος φιλοσοφικῆς θεωρίας λογικὸν ἐπακολούθημα εἶναι, διὶ ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέα εἶναι μόνον τελικὴ αἰτία, δημιουργικὴ δὲ αἰτία εἶναι δὲ Θεός»⁽¹⁾.

Παραπλήσιαι ἐγένοντο αἱ πραγματεῖαι, ἵσας ἐδημοσίευσεν δὲ Βορέας κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐπιστημονικῆς αὐτοῦ σταδιοδρομίας, μέχρι δῆλα δὴ τοῦ 1912, διε τετέθη εἰς αὐτὸν ἡ διδασκαλία τῆς φιλοσοφίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ. Εἶναι δὲ τῶν πραγματειῶν τούτων αἱ πρῶται θεολογικοῦ μᾶλλον καὶ φιλολογικοῦ περιεχομένου.

(1) 16, N. F., σελ. 129–131.

Μαρτυρεῖ τὸ «*Υἱόδυνημα εἰς τὸν ἑκατοστὸν τριῶν ψαλμὸν*», ὅπερ ὑπέβαλεν δὲ Βορέας διατριβὴν ἐπὶ ὑφηγεσίᾳ εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν (1899), καὶ ἡ «*Περὶ ἐβραϊκῆς ποιῆσεως*» μελέτη (1900), ἐν ᾧ ἔξήτασε μετὰ πολλῆς πρωτοτυπίας καὶ ἀκριβείας τὰ εἴδη τῆς ποιῆσεως ταύτης καὶ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν τεχνικὴν κατασκευὴν τῶν ἐβραϊκῶν ποιημάτων ἐν παραβολῇ πρὸς τὰς ποιῆσεις ἄλλων λαῶν, μάλιστα δὲ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ρωμαίων, ἕτερη δὲ οὖ πολλαπλοῖ ἐπιστημονικοῖ ἀγῶνες, οὓς διεξήγαγε περὶ τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν (¹). Εἰς τὴν ψυχολογίαν ἀνήκει ἡ μελέτη ἡ ἐπιγραφομένη «*II ψυχικὴ αληρονομικότητες καὶ τὸ περιβάλλον ὡς παράγοντες τῆς διανοίας καὶ τοῦ χαρακτῆρος*» (1906). ἐν ᾧ ἔξτιζονται τὰ φαινόμενα καὶ αἱ αἰτίαι τῆς ψυχικῆς αληρονομικότητος καὶ ἡ ἐπίδρασις τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ηθικοῦ περιβάλλοντος ἐπὶ τὴν διανοητικὴν καὶ ηθικὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἀνθρώπων. Ἔτι δὲ «*II Λόγοι περὶ τῶν σπλάγχνων ὡς ἔδρας τῆς ψυχῆς*» (1909), ἐν ᾧ ἔρμηνεύεται ἡ γένεσις τῆς ἀφελοῦς δοξασίας, καθ' ἥν τὰ σπλάγχνα εἶναι ἔδρα τῆς ψυχῆς, καὶ «*II μετεμψύχωσις*» (1911), συμβολὴ εἰς τὴν κοινωνικὴν ψυχολογίαν πλείστου λόγου ἀξία, ἐν ᾧ δεικνύεται πῶς ἔμορφώθη διῆθις δὲ περὶ τῶν μετενσαρκώσεων καὶ τῶν περιπολήσεων τῆς ψυχῆς, καὶ τὰ «*Φιλοσοφικὰ μελετήματα*» (²), ἐν οἷς καὶ ἄλλα ζητήματα ἔξήτασεν δὲ Βορέας καὶ φιλοσοφικοὺς καὶ ἄλλους ἐπιστημονικοὺς δρους, καὶ «*II πειραματικὴ παιδαγωγικὴ τῶν καθ' ήμᾶς χρόνων*» (1911), πρὸς δὲ τούτοις ἡ διατριβὴ ἡ «*Περὶ τῆς ἔδρας τῆς φιλοσοφίας*» (1912) καὶ τὰ «*Δογματά*» (1912), ἐν οἷς δὲ Βορέας ἤλεγξε τοὺς ἐν τῇ Φιλοσοφικῇ Σχολῇ ἀνταγωνιστὰς αὐτοῦ (³).

Διὰ τῶν μελετῶν τούτων καὶ τῆς Θεολογικῆς καὶ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς διήνοιξεν δὲ Βορέας τὰς πύλας. Τῷ 1907 ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου ἡμιῶν παμφηρεὶ καὶ μετ' ἐνθουσιασμοῦ προτείνουσα καθηγητὴν τὸν Βορέαν ἔγραψεν ἐν ἄλλοις καὶ ταῦτα. «*II Θεολογικὴ Σχολὴ ἀπεράσισεν διοφάνως, ὅπως ἐκφράσῃ τὴν εὐχὴν περὶ συμπληρώσεως τῆς Σχολῆς διὰ τοῦ διορισμοῦ ἐνδεῖ ἔτι καθηγητοῦ. — Θεωρεῖ δὲ ἡ Σχολὴ ἐπίσης παμφηρεὶ ἴκανωτατον καὶ καταληλότατον διὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν μαθημάτων τούτων τὸν ὑφη-*

(¹) Πρβλ. Ἐπίκρισιν Ν. Α. Παπαγιαννοπούλου, 1900, καὶ Ἐλεγχον Ν. Α. Παπαγιαννοπούλου, 1908.

(²) Μελετήματα φιλοσοφικὰ Α'. Περὶ τῆς ὑπὸ Γ. Γρατσιάτου μεταφράσεως τῆς τοῦ Guido Villa Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν σύγχρονον ψυχολογίαν, ἐν Ἀθηνᾷ, 20, 1901, σελ. 603, κ. ἔξ.—Φιλοσοφικὰ μελετήματα Β', 1909. — Φιλοσοφικὰ μελετήματα Γ', ἐν Ἀθηνᾷ, 22, 1910, σελ. 848 κ. ἔξ.

(³) Τὸν Χ. Ἀνδρούστου.

γητὴν καὶ συγγραφέα ἀξιολογωτάτων θεολογικῶν καὶ φιλοσοφικῶν διατριβῶν Θεόφιλον Βορέαν, περὶ οὗ καὶ εἰς προηγουμένην αὐτῆς συνεδρίαν εἶχεν ἐκφρασθῆ ὅτι εἶναι ἀπόλυτος ἀνάγκη τὰ διορισθῆ καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς. Πεποιθαμενὸς ὅτι ταχίστως θέλομεν δεκτὴν συμπάρεδρον ἡμῶν τὸν ρηθέντα ὑφηγητήν»⁽¹⁾.

Τῷ δὲ 1912 ἦν Κριτικὴ Ἐπιτροπεία τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς διὰ τοῦ εἰσηγητοῦ αὐτῆς, τοῦ ἀειμνήστου Μαργαρίτου Εὐαγγελίδου, προτείνουσα καθηγητὴν τὸν Βορέαν, ἔλεγε περὶ τῶν πραγματειῶν αὐτοῦ ἐν ὅλοις καὶ ταῦτα «Ἄν μελέται αὗται ἀποδεικνύουσι τὸν συγγραφέα αὐτῶν νοῦν ἐρευνητικόν, φιλομαθῆ, πολυμαθῆ, συστηματικόν, ἔμπειρον περὶ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἀμέμπτως διατυπώντα τὰ διαιρούματα αὐτοῦ, ἵκανόν δὲ τὰ πραγματευθῆ δεξιῶς φιλοσοφικὰ ζητήματα. Τὸν οὖτος ἀριστα συγκεκριτημένον καὶ πολλαχῶς δεδοκιμασμένον ἄγδρα καὶ λόγιον τὸν καταλάβῃ τὴν ἐν τῷ Καποδιστριακῷ Πανεπιστημίῳ κανόνην ἔδραν τῆς φιλοσοφίας»⁽²⁾.

*

Πολὺ συντονωτέρα ἐγένετο ἡ συγγραφικὴ δρᾶσις τοῦ Βορέα απὸ τοῦ διορισμοῦ αὐτοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ. Τῷ 1913 ἐν τῷ Εἰσιτηρούφ λόγῳ «Τῆς φιλοσοφίας ἡ ὑπόθεσις καὶ ἡ ἐπὶ τὸν βίον ροπή» διετύπωσε τὴν περὶ τῆς ἐπιστήμης ταύτης γνῶμην του, πιστεύοντας δὲ τὸ διάγραμμα αὐτῆς καὶ καθάρισε τὰ μέρη. Ησχολήθη δ' ἐξ ἐκείνου τοῦ χρόνου τὸ μὲν εἰς τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν παρασκευὴν τῶν συστηματικῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων, τὸ δὲ εἰς τὴν ὕδρυσιν τοῦ Ψυχολογικοῦ Ἐργαστηρίου ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ. Καὶ ἐμίχθησεν ἐπὶ μακρὸν εἰς τὴν δημιουργίαν ταύτην.

“Υπὲρ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς πειραιατικῆς ψυχολογίας εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἕδρυσεως ψυχολογικοῦ ἐργαστηρίου εἰργάσθη δὲ Βορέας, ἀφ' ὃτου ἐπέστρεψεν ἐκ Γερμανίας. Λλλὰ πολὺ συντονώτερον παρέστησε τὴν ἀνάγκην τῆς ἕδρυσεως ψυχολογικοῦ ἐργαστηρίου τῷ 1913, διετέλεσε τὴν ἕδραν τὸν Πανεπιστημίον διδασκαλίαν. Τῇ 14η Φεβρουαρίου τοῦ ἔτους τούτου ἔγραψε πρὸς τὸν Πρύτανιν τοῦ Πανεπιστημίου. «Οτι ἐν τοῖς Πανεπιστημοῖς πατέρες μαθήματος ἡ διδασκαλία οὐχὶ μόνον θεωρητικὴ δέοντα τὰ εἶται, ἀλλὰ καὶ πρακτική, διηγοῦσσα τοὺς φυτητὰς εἰς τὴν μελέτην καὶ ἐθίζουσσα αὐτοὺς εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν, δὲν παρίσταται ἀνάγκη τὰ τοιάσιαν ἡμεῖς ἐνταῦθα. Πρὸς διδασκαλίαν τῆς ψυχολογίας ἔχομεν ἀνάγκην δργάνων, πινάκων,

(1) 24 Ιανουαρίου.

(2) Ἐφημ. Κυβερνήσεως, 20 Ιανουαρίου 1912, σελ. 29.

συσκευῶν καὶ ἄλλων μέσων πρὸς ἐπίδειξιν καὶ διεξαγωγὴν πειραμάτων κατὰ τὰ ψυχολογικὰ μαθήματα, πρὸς δὲ τούτοις Ἐργαστηρίου Ψυχολογικοῦ. Σήμερον ἡ ψυχολογία εἶναι ἐπιστήμη πειραματική καὶ ὡς τοιαύτη διδάσκεται καὶ θεραπεύεται ἐν παντὶ πανεπιστημίῳ»⁽¹⁾. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Σύγκλητος τοῦ Πανεπιστημίου ἔξι ἄλλων λόγων δρμωμένη ἐπήνεσε μὲν τὸν ζῆλον τοῦ νέου καθηγητοῦ, πιρέστησε δὲ ὡς πρόωρον τὴν Ἄδρυσιν ψυχολογικοῦ Ἐργαστηρίου ἐν Ἑλλάδι, δὲ Βορέας δι^επιστολῶν, δι^εποεκάλεσε πανταχόθεν τοῦ προηγμένου κόσμου. ἔδειξεν δὲ πᾶν πανεπιστήμιον ἔχει ψυχολογικὸν Ἐργαστήριον, δχι δὲ μόνον τὸ τῆς Αιγαίας, δι^εποεκάλεσε πάλιν ὕστερον τὰς ἐνεργείας οὐ μόνον παρὰ τῷ Πανεπιστημίῳ, ἀλλὰ καὶ ἀμέσως παρὰ τῷ Ὑπουργείῳ τῆς Παιδείας⁽²⁾. Καὶ δὲν ἔμειναν ἀτελεσφόροι αἱ ἐνεργείαι αὗται. Τῷ 1920 ἐνομοθετεῖτο ἡ Ἄδρυσις τοῦ Ψυχολογικοῦ Ἐργαστηρίου. Μετὰ πέντε δ^ετη ἐγκαθίστατο τὸ Ἐργαστήριον τοῦτο ἐν τινι αἰθουσῇ τοῦ Χημείου, ἐπὶ τῆς Πρυτανείας τοῦ ἀοιδίμου Σίμου Μενάρδου, μετά τινας δὲ μῆνας, ἐπὶ τῆς Πρυτανείας τοῦ Βασιλείου Αἰγαίου, μετεφέρετο εἰς τὸ ἐν δδῷ Χαλκονδύλῃ μέγαρον Λεοντίου Οἰκονομίδου, ὅπερ ἀνήκει εἰς τὸ Πανεπιστήμιον. Διέμεινε δὲ αὗτόθι τὸ Ἐργαστήριον μέχρι τοῦ ἔτους 1937, δτε ἐγκατεστάθη εἰς τὸ νέον Πανεπιστημιακὸν Μέγαρον τῶν θεωρητικῶν ἐπιστημῶν.

Σήμερον τὸ Ψυχολογικὸν Ἐργαστήριον τοῦ Πανεπιστημίου ἐκ παραλλήλου μετὰ τῶν Ἐργαστηρίων τῶν ἄλλων Πανεπιστημίων τῶν προηγμένων χωρῶν παρασκευάζει ἐπιστημονικῶς τοὺς φοιτητὰς καὶ ἀσχολεῖται εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ ψυχικοῦ βίου.

Καὶ σημειωτέον δτι δὲ Βορέας δὲν ἐνέμεινεν εἰς τὴν παλαιὰν περὶ τῆς πειραματικῆς ψυχολογίας ἀντίληψιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν διὰ τῶν δργάνων διεξαγομένην ἀνίχνευσιν τοῦ ψυχικοῦ βίου εἰσήγαγεν εἰς τὸ Ἐργαστήριον τὴν ἔξετασιν τὴν διὰ τῶν κριτηρίων, ἥτις πολλῷ μᾶλλον συντελεῖ εἰς τὴν κατανόησιν καὶ μελέτην τῶν συνθετώτερων ψυχικῶν λειτουργιῶν.

Πλεῖσται δὲ εἶναι αἱ μέχρι τοῦδε ἐν τῷ Ψυχολογικῷ Ἐργαστηρίῳ τοῦ Πανεπιστημίου ἐπιτελεσθεῖσαι ἔργασίαι. Ἡλέγχθησαν μὲν πορίσματα ἔρευνῶν γενομένων παρ^εἄλλων, ἀνιχνεύθησαν δὲ ἄλλα μέρη τοῦ μεγά-

(1) Θεοφίλου Βορέα, Πειραματικὴ Ψυχολογία καὶ Ψυχολογικὰ Ἐργαστήρια, 1918, σελ. 8 κ. ἔξ.

(2) Λύτρωι, σελ. 22 κ. ἔξ.

(3) Θεοφίλου Βορέα, Ἡ φιλοσοφία ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, 1915.

λου τούτου κύκλου τοῦ ἐπιστητοῦ διὸ ίδιων ἔρευνῶν καὶ μεθόδων. Άλι πάντοιαι γνωστικαὶ λειτουργίαι, ή μνήμη, ή φαντασία, ή εὑφυΐα, δῆλον ὅτι ή νοητικὴ ίκανότης, πρὸς δὲ τούτοις ὁ συναισθηματικὸς βίος καὶ ή βουλητικὴ ἐνέργεια ἐγένοντο ὑπόθεσις ἔξετάσεως ἐν τῷ Ἑργαστηρίῳ τούτῳ. Καὶ ἔξητάση ἐκάστη ψυχικὴ λειτουργία οὐχὶ μόνον καὶ ἐστίν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ σχέσει αὐτῆς πρὸς τὰς ἄλλας λειτουργίας τοῦ ψυχικοῦ βίου.

Καὶ κατὰ τὴν παρόνταν δὲ ταύτην περίοδον πλείστας ἐδημοπρεψεν διὸ Βορέας μελέτας, ψυχολογικὰς καὶ φιλοσοφικὰς καὶ ἄλλας. Περιλαμβάνει δὲ τὰς μελέτας ταύτας εἰς τὰ «Ἀνάλεκτα», ὃν ἔξεδόθησαν ἡδη ὁ πρῶτος (1937) καὶ ὁ δεύτερος τόμος (1939), ἐκδίδεται δὲ ὁ τρίτος (1940), μέλλουσι δὲ νὰ ἐκδοθῶσιν ἄλλοι δύο. Ἀλλὰ καὶ τῶν μελετῶν τούτων ὀλλαγας μόνων δείγματος χάριν ἀναγράφομεν ἐντιῦθα. Ἐν ταῖς «Φιλοσοφικαῖς ἐπιστάσεσι» (Α 1917 καὶ Β 1920), κρίνων διὸ Βορέας τοῦ Ἰλιοπολοῦ τὸ «Σύντημα Ποιητοῦ δικαίου», ἐσπούδασε καὶ εἰς ἄλλα νὰ ἐπινοηθώσῃ αὐτὸν καὶ ίδιᾳ νὰ καθιορθῷ ἀκριβέστερον τὰ κατὰ τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως. Ἐν τῇ «Ἰαοτιμίᾳ τῆς γυναικὸς ἐν τῇ ἀρχαὶ Ἑλλάδι» (1923) ἐδειξεν ὅτι καὶ ἐν τῷ βίῳ τῷ Ἑλληνικῷ η γυνὴ ἐτύγχανεν ἐλευθερίας, πολλῷ δὲ μᾶλλον συνηγόρησεν η Ἑλληνικὴ φιλοσοφία περὶ χειραρετήσεως αὐτῆς. Ἐν τῇ μελέτῃ «Ἄν ψυχικὰ λειτουργίαται καὶ οἱ νεοφροί» (1927) ἐσφαλμένας γνῶμας ἀναιρῶν ἐδειξεν ὅτι οὐδέποτε παρὰ τοῖς "Ἑλλησιν οἱ νεοφροὶ ἐνομίσθησαν ἔδρα ψυχικῶν λειτουργιῶν. Ἐν δὲ τῇ πραγματείᾳ «Τρίζονται ψυχαὶ», ἢεις ἐπηγένετη σφόδρα⁽¹⁾ ἀπέδειξε πιθανὴν τὴν γνώμην, καὶ τὸν οὐ πλειστὸν αἱ ψυχαὶ μετὰ θάνατον μεταβάλλονται εἰς ἔντομα καὶ πτηνά, δομῆται ἀπὸ τῶν δμητρικῶν χρόνων. Ἐν τοῖς «Ινιθαγορεῖοις συμβόλοις» (1927), ἐπειράσθη νὰ δεῖξῃ ὅτι η ἀπὸ τῶν κυάμων ἀποχὴ παρὰ τοῖς Ινιθαγορεῖοις ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν ἐν τῇ σχολῇ ταύτῃ κρατοῦσαν πλειν εἰς τὴν μετεμψύχωσιν. Ἐν τῇ πραγματείᾳ «Ἐγκέφαλος καὶ ψυχὴ ἐν τῇ ἀρχαὶ Ἑλληνικῇ φιλοσοφίᾳ» (1928), ἐδειξεν ὅτι ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἐπιστήμῃ ἐκ παλαιοτάτου χρόνου ἐθεωρήθη ὁ ἐγκέφαλος ἔδρα τῶν ψυχικῶν φαινομένων καὶ ὅτι ἐν Ἑλλάδι ὑπευπόθησαν αἱ πρῶται θεωρίαι

(1) Πρὸβλ. ὅσα ἔγραψε περὶ αὐτῆς ὁ Bickel: «Gerade solcher primitiver Seelenglaube ist der primitive Seelenglaube der Hellenen gewesen. Diese grundlegende Tatsache hat neuerdings wieder Theophilos Boronas unter Ausdehnung der Beobachtungen bis auf das heutige Griechenland, in einer Abhandlung der Athionischen Akademie 1927 «Homerische Seelenfragen. Zirpende Seelen» vortrefflich dargelegt» (Philol. Wochenschrift, 1930, No 44, σελ. 1818).

περὶ ἐνεδράσεως τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν. Ἐν τῇ διατριβῇ «*Neugriechische Philosophie*», ἣτις ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ πέμπτῳ τόμῳ τῆς τοῦ Ueberweg ἰστορίας τῆς φιλοσοφίας (1928), παρέσχεν ὁ Βορέας ἀμυνδρὰν εἰκόνα τῆς φιλοσοφίας ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Ὁμοίαν ὑπόθεσιν ἔχει ἡ διατριβὴ «*Ἑλληνικὴ φιλοσοφία κατὰ τὸν μετὰ τὴν "Ἀλωσιν" χρόνον*» (1929). Ἐν ταῖς «*Πειραματικαῖς μνημονικαῖς ἔρευναις*» (A 1930, B 1930, Γ 1931, Δ 1931, Ε 1931) διετύπωσεν ὁ Βορέας πορίσματα ἴδιων ζητήσεων περὶ τῆς ἀναπτύξεως τῆς μνήμης καὶ τῆς ἀσκήσεως αὐτῆς καὶ τῆς πορείας τῆς λήθης καὶ τῶν μνημονικῶν μεθόδων καὶ τῆς σχέσεως τῆς μνήμης πρὸς τὴν εὑρετικήν. Παραπλήσιαι εἶναι αἱ Ψυχολογικαὶ πειραματικαὶ ἔρευναι αἱ «*Περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἀντιδράσεως καὶ τῆς οχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὴν εὑρετικήν*» (Recherches de psychologie expérimentale. Le temps de réaction et l'intelligence, A 1932, B 1934, C 1936), καὶ αἱ «*Περὶ τῆς φαντασίας καὶ τῆς σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὰς ἄλλας ψυχικὰς λειτουργίας*» (L'imagination et ses relations avec les autres fonctions psychiques, A 1938, B 1938, C 1939), καὶ πλεῖσται ἄλλαι, αἵτινες ἀνακοινοῦνται ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ καὶ δημοσιεύονται ἐν τοῖς πρακτικοῖς αὐτῆς, ἔτι δὲ ἐν περιοδικοῖς ξένοις (¹).

Ἐπιστέγασμα δὲ τῆς συγγραφικῆς δράσεως αὐτοῦ ἐπέθηκεν ὁ Βορέας τὰ Ἀκαδημεικά, σειρὰν τόμων, ἐν οἷς συστηματικῶς ἐκτίθενται τὰ κύρια διδάγματα αὐτοῦ, τὰ φιλοσοφικά. Ἡ Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν φιλοσοφίαν μετὰ τῆς θεωρίας τῆς γνώσεως, ἡ Λογική, ἡ Ψυχολογία εἶναι τὰ πρῶτα μέρη τῆς σειρᾶς ταύτης, εἰς ἣν μέλλουσι μετ' ὀλίγον νὰ περιληφθῶσι καὶ ἡ Ἡθικὴ καὶ ἡ Αἰσθητικὴ καὶ ἄλλαι φιλοσοφικαὶ ἐπιστῆμαι.

Τῶν συγγραμμάτων τούτων τοῦ Βορέα παραθέτομεν ἐνταῦθα κατὰ εἶδον καὶ χρονολογικὴν τάξιν τὰ ἀξιολογώτερα.

A. ΑΚΑΔΗΜΕΙΚΑ

Τόμος πρῶτος, *Λογική*, 1932, σελ. ιβ + 280.

Τόμος δεύτερος, *Ψυχολογία*, 1933, σελ. ιε + 470.

Τόμος τρίτος, *Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Φιλοσοφίαν*, 1935, σελ. ιβ + 525.

Τόμος τέταρτος, *Ἡθικὴ* (ὑπὸ ἔκδοσιν).

Τόμος πέμπτος, *Αἰσθητικὴ* (ὑπὸ ἔκδοσιν).

(¹) Ἀνάλυσιν τῶν πειραματικῶν ἔρευνῶν τοῦ Βορέα, παρέχει ἡ διατριβὴ τῆς δεσποινίδος *Μαρίας Κισσάβου*, «*Η Πειραματικὴ ψυχολογία ἐν Ἑλλάδι*» (Τεσσαρακονταετηρίς Θεοφίλου Βορέα, 2, 1940, σελ. 251 κ. ἑξ.).